

Az önkéntes tevékenység definíciói, nemzetközi trendjei, valamint egyéni és csoportszintű meghatározó tényezői

Paul Dekker, Loek Halman. (ed.): The values of volunteering. Cross-cultural perspectives. Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow, 2003

Fényes Hajnalka

fenyesh@gmail.com

Bár az önkéntes munka igen régi társadalmi jelenség, de az elméleti kérdéseivel való foglalkozás és empirikus kutatása igazában napjainkban kezd felerősödni, és ez vonatkozik a volt szocialista országokra is. Ezért érdemes különös figyelmet a témával foglalkozó tizenegy izgalmas (más és más szerzők által írt) tanulmányt tartalmazó angol nyelvű könyv.

Az önkéntes munkával való foglalkozás a munka- és a szabadidő-szociológia részének is tekinthető. Az önkéntes munka definíciószerűen atipikus munka, és nem egyenlő a bérmunkával, éppen ezért a hazai szerzők körében alternatívaként felvetődött az „önkéntes tevékenység” szélesebb terjedelmű fogalmának használata (Czike–Kuti 2006). Ha a munkát nem azonosítjuk a bérmunkával, amiért fizetség jár, akkor helyesebb a munka triád modelljének (fizetett munka, önkéntes munka, önértékű munka) alkalmazása, és ennyiben az önkéntes munka a munkaszociológia vizsgálati területébe tartozik (Kiss 2010). Ez összhangban van azzal is, hogy az önkéntes munka is egyre professzionalizáltabb, és egyre inkább szervezeti keretek között zajlik.

Azonban az önkéntesség (önkéntes tevékenység) szabadidőben szabadon választott tevékenység is. Végső soron az összes szabadidős tevékenység önkéntes tevékenység, bár az önkéntes tevékenység fogalma szorosán összekapcsolódott a mások javára végzett jelleggel, ami természetesen nem minden szabadidős tevékenységre igaz. Egyes értelmezések szerint az önkéntesség egy komolyan veendő szabadidős tevékenység, ami összhangban van azzal, hogy napjainkban az önkéntesség altruista jellege csökken, és a szubjektív önértéke nő, beleértve akár az örömszerzés, a szórakozás szükségletét, motivációját is (Stebbins 1996). Ennyiben tehát az önkéntességgel való foglalkozás része a szabadidő-szociológiának is.

Az általunk bemutatandó kötet a diszciplináris kérdéseket nem vizsgálja, inkább az önkéntesség egyéb elméleti kérdéseivel (definícióival, motivációival, mikro- és makroszintű meghatározó tényezőivel, különösen az önkéntesség és az értékek kapcsolatával) foglalkozik, illetve az empirikus részekben az esetek többségében kvantitatív eszközökkel (pl. többváltozós módszerekkel) dolgozza fel több országot (és kultúrát) átívelő empirikus vizsgálatok adatait. A következőkben hét témakör köré csoportosítva mutatjuk be a könyv legfontosabb eredményeit.

Az önkéntesség definiálása

A kötetben számos tanulmányban előkerült a definíciós kérdés. A közös vonásokat kiemelve, az önkéntesség legfontosabb jellemzője, hogy nem kötelező tevékenység, mások (egyének, szervezet, vagy az egész társadalom) érdekében történik, nem jár érte fizetség, és általában szervezett keretek között folyik. Az egyik elemzésben (9. fejezet) az önkéntességet ennél szűkebb értelemben, formális (szervezeti) keretek között zajló, nem altruista motivációjú, nem árucikk jellegű, mások vagy az egész társadalom érdekében folyó tevékenységnek tekintik, mely önkéntes, és nem jár jövedelemmel. A köznyelvben elfogadott definícióval szemben egyes szerzők (2. és 9. fejezet) kiemelik, hogy az önkéntesség nem tisztán altruista tevékenység, mivel az önkéntesség egyéni haszonnal is jár. A 2. fejezet tanulsága szerint az önkéntesség értelmezése, azazhogy mit tekintenek önkéntességnek, erősen függ a nettó költségektől (az önkéntesség költségei mínusz az önkéntesség haszna). Annál inkább tekintenek egy tevékenységet önkéntességnek, minél inkább meghaladják az önkéntesség költségei a vele járó hasznot. Az adatok szerint azonban az önkéntesség értelmezése kissé eltért országoként, aminek hátterében az eltérő kultúrák és szokások állnak.

A definíciós kérdések mellett a tanulmányok többsége az önkéntesség mikro- és makroszintű meghatározó tényezőit is vizsgálja.

Az önkéntesség mikroszintű magyarázó elméletei

A mikroszintű megközelítések közül ki kell emelni a „társadalmierőforrás-elméletet”, az önkéntesség motivációs elméleteit, valamint a kötet címében szereplő értékek és az önkéntesség kapcsolatának vizsgálatát (bár ez utóbbi mikro- és makroszinten is értelmezhető).

A „társadalmi erőforrás elmélet” szerint a nagyobb gazdasági tőke (pl. a jövedelem), a nagyobb humán tőke (pl. az iskolázottság), illetve a nagyobb társadalmi tőke (pl. a kapcsolatháló kiterjedtsége, a szervezeti tagság, a politikai kötődés, a vallási aktivitás) növeli az önkéntesség valószínűségét. A kilencedik fejezetben a szerzők az önkéntesség olyan egyéni meghatározóit vizsgálják Romániában, mint a nem, az iskolázottság, a jövedelem, a kapcsolati tőke, a vallásosság, a településtípus, az értékrend és az életkor. Egyéni szinten az erőforrások (az anyagi, a kul-

turális és a kapcsolatai tőke) meghatározó szerepét feltételezték, és különösen a kapcsolatháló szerepét hangsúlyozták. Eredményeik szerint az erős kötések jelenléte (rokoni, szoros baráti kapcsolatok) és az önkéntes tevékenység között nincs érdemi kapcsolat, de a gyenge kötések (távoli ismerősök, munkahelyi kapcsolatok, társadalmi osztályokon átívelő kapcsolatok) és az emberek közti bizalom elősegítik az önkéntességet. Emellett kimutatták azt is, hogy az iskolázottabb, gazdagabb, fiatalabb, vallásosabb (a vallásos gyakorlat számít, nem a vallásos hit), és a városi lakosok hajlamosabbak az önkéntességre (nemi különbségeket azonban nem tudtak kimutatni).

A harmadik fejezet a társadalmierőforrás-elmélet alapján a kapcsolati tőke hatását vizsgálja részletesebben. Az eredmények jórészt igazolták az elmélet előrejelzéseit: a vallásos aktivitás, az önkéntes szervezeti tagság, a kapcsolatháló kiterjedtsége (családi és baráti kapcsolatok), a politikai aktivitás szoros kapcsolatban volt az önkéntességgel az országok többségében (bár a politikai aktivitással – a várakozásokkal ellentétben – viszonylag gyenge volt a kapcsolat).

Az önkéntesség mikroszintű elméletei közé sorolhatjuk az önkéntesség motivációval kapcsolatos elméleteket is. A kötet tanulsága szerint az önkéntesség motivációi lehetnek belső indíttatású egyéni személyiségjellemzők (pl. segítőkészség, aktivitás, nagylelkűség), de külső indíttatásúak is, pl. a körülmények, mások viselkedése stb. Altruista és egoista motivációk egyaránt okozhatják az önkéntes tevékenységet, napjainkban egyre inkább a racionális motivációk dominálnak.

A harmadik mikroszintű elmélet az egyéni értékek szerepét hangsúlyozza, bár az értékek egyéni és csoportszinten is befolyásolják az önkéntességet. Egyéni szinten az altruizmus, a szolidaritás, a reciprocitás, az igazságosság, mások segítése, az egyenlőséghez és egyenlőtlenséghez való viszony hatása jelentős az önkéntes tevékenység előfordulására. Az önkéntességet erősen befolyásolja az individualizmus terjedése is, és ennek hatására az önkéntesség új formái terjednek el. Az értékek azonban össztársadalmi szinten is hatnak az önkéntességre, és emellett az önkéntesség vissza is hat a társadalomban érvényesülő értékekre, pl. erősítheti a demokráciát. A kötet tanulsága szerint az önkéntesség a civil társadalom fontos, de – mítosza ellenére – nem feltétlenül központi eleme (erről lásd még a demokrácia és önkéntesség részt).

A hatodik fejezetben a szerzők azt vizsgálják, hogy különböznek-e az önkéntesek értékekben és eszményekben a nem önkéntesektől, illetve képeznek-e az önkéntesek értékei önálló ethoszt Kanadában. Az elemzés megkülönbözteti az informális önkéntes tevékenységet a szervezeti keretek között folyó önkéntességtől. Az eredmények szerint kicsik a különbségek az önkéntesek és nem önkéntesek értékei között, de jelentősebbek a különbségek az aktív (gyakori) önkéntesek és a nem önkéntesek, illetve a formális és informális keretek között működő önkéntesek között. Köztük elsősorban a nagylelkűségben, az állampolgári elkötelezettségben és a közjó iránti érzékenységben volt különbség.

Az önkéntesség makroszintű magyarázó elméletei

A makroszintű megközelítések közül most az értékek makroszintű hatásával, a „társadalmi eredet” elmélettel, a heterogenitás és kölcsönös függőség elmélettel, illetve az egyéb makrotényezők hatásával foglalkozunk.

Az értékek makroszintű hatásával kapcsolatban a negyedik fejezet a kulturális változás (indusztriális társadalomból a posztindusztriális társadalomba való átmenet) hatását vizsgálja az önkéntességre. Az értékek változásának két dimenzióját különbözteti meg: a tradicionális értékek felől a szekularizált racionális értékek felé való elmozdulást, és a túlélés értékei felől az önkifejezés értékei felé való elmozdulást. Az országokat e két dimenzió mentén csoportokba sorolja, és megnézi a kapcsolatot az értékek és az önkéntes tevékenységek típusai között. Az önkéntes tevékenységek három típusát különbözteti meg: (1) zöld- és béke-mozgalmak, jóléti aktivitások, harmadik világ problémáinak megoldása, emberi jogok; (2) politikai pártok aktivistái, helyi szervezetek a munkanélküliség és szegénység kezelésére, nőmozgalmak, szakszervezetek; (3) egyházi, vallási kötődésű önkéntesség, fiatalok önkéntes szervezetei, sport- és szakmai szervezetek, oktatási és kulturális társaságok. Az első típusú önkéntesség szoros kapcsolatban állt az önkifejezés értékeivel és a nagyarányú agrártevékenységgel. A második típusú önkéntesség negatív kapcsolatban állt a szolgáltatói szektor kiterjedtségével, de pozitív kapcsolatban az önkifejezés értékeivel. A harmadik típusú önkéntesség negatív kapcsolatban állt az iparban foglalkoztatottak arányával és a tradicionálistól a szekularizált racionális értékek felé való elmozdulással, viszont pozitív volt az összefüggés a túlélés felől és az önkifejezés értékei felé való elmozdulással.

A „társadalmi eredet elmélet” szerint az önkéntesség a szélesebb társadalmi és szervezeti erők és intézmények függvénye, és azokban az országokban gyakoribb, ahol fejlettebb a nonprofit szektor. Az ötödik fejezet ennek fényében az önkéntesség szervezeti gyökereit és az önkéntesség makrostrukturális tényezőit vizsgálja. A korábbi kutatók munkáiban az önkéntesség szorosan kapcsolódott az alulról építkezés, az önszerveződés romantikus mitológiájához, és ennek fényében sokan úgy vélték, hogy az önkéntesség sok társadalmi problémát megold, pl. a szegénységet, gazdasági fejletlenséget, környezetszennyezést stb. Az ezredfordulón azonban a helyzet változóban van. A fejezet szerzői hivatkoznak Robert Putnam (2000) eredményeire, miszerint a mai fejlett társadalmakban csökken az önszerveződés, és ezzel összefüggésben megállapítják, hogy az önkéntesség is egyre inkább formális szervezeti keretek között, állami támogatással folyik, egy ország szociálpolitikája és a szervezeti háttér fejlettsége függvényében. A fejezetben négy hipotézist tesztelnek ezzel kapcsolatban: (1) a heterogenitáselmélet szerint az önkéntesség ellensúlyozza a piaci kudarcokat, ezért minél nagyobb a kormányzati beavatkozás a társadalmi jólét és biztonság érdekében, annál kisebb lesz az önkéntesség az adott országban; (2) a kölcsönös függőség elmélete szerint viszont kooperáció van az önkéntes tevékenységek és a kormányzati beavatkozás között, ezért minél na-

gyobb a kormányzati beavatkozás, annál nagyobb arányú lesz az önkéntesség; (3) az erőforrás-mozgósítási elmélet szerint minél nagyobb a társadalmi és szervezeti kapacitás az önkéntesség előmozdítása érdekében, annál nagyobb arányú lesz az önkéntesség; (4) és végül a társadalmi eredet elmélete szerint a nonprofit szektor kiterjedtsége növeli az önkéntesség valószínűségét. Eredményeik szerint egyedül a heterogenitáselmélet jóslata nem teljesült, a másik három tétel igazolódott. Összességében a fejezet tanulsága, hogy az önkéntesség nem csak önkéntes választás vagy spontán altruizmus következménye, hanem befolyásolja a szélesebb társadalmi és intézményrendszeri hatások is.

Az önkéntesség makroszintű magyarázata során a tanulmányok egy része vizsgálja az előző rezsim típusának, a GDP nagyságának, a szabadság mértékének vagy a nonprofit szektor fejlettségének hatását az önkéntességre. A 9. fejezet tanulsága szerint az iparosodottság, gazdasági fejlettség (a GDP és az iskolázottság), a városias jelleg, a kapcsolathálókön belül a gyenge kötések dominanciája és a protestantizmus elterjedtsége egy országban növeli az önkéntesség valószínűségét.

Országok közti összehasonlító elemzések

Több ország adatait elemezve a kötet foglalkozik az önkéntesség definícióinak eltéréseivel, az önkéntesség mértékének és típusainak eltéréseivel és az önkéntesség időbeli trendjeinek eltéréseivel is.

A második fejezet az önkéntesség definícióinak nyolc ország közti hasonlóságait és különbségeit elemzi. Ötven tevékenység rangsorolása után (hogyan mennyiben tekintik önkéntességnek az adott tevékenységet) a lista tetején és alján hasonló elemeket találtak a nyolc országban,¹ de azért akadtak voltak kisebb különbségek (pl. India és a többi ország között a kulturális különbségek következtében nagyobb eltérés volt). Összességében azonban az önkéntesség definiálásában széles körű konszenzus mutatkozott.

Az ötödik fejezet az önkéntesség mértékét hasonlítja össze országonként. Adataik szerint az önkéntesség általában nem csökkent 1990–2000 között, a nem agrár népesség arányában 0,2%–8% között mozgott a vizsgált 24 országban. A lista elején az észak-európai, a végén pedig a kelet-európai és latin-amerikai országok találhatóak (a fejlett országok többségében átlag feletti az önkéntesség). A legtöbb önkéntes tevékenység a szociális szolgáltatásokkal, a kultúrával és rekreációval kapcsolatos.

A harmadik fejezet az önkéntesség mértékét és az önkéntes tevékenység típusainak (jóléti típusú önkéntesség, vallásos szervezetekhez kötődő önkéntesség, sport stb.) előfordulását vizsgálja országonként. Az országok közti eltérések hátte-

¹ A lista elején szerepelt a tinédzser, a tanár, az IBM-vezető és az orvos, aki ételt oszt a hajléktalanoknak, az önkéntes vezető, a felnőtt önkéntes vagy munkanélküli, aki angolul tanítja a bevándorlókat, a lista végén pedig az IBM-vezető, aki ingyenes koncertjegy fejében ajánlja fel szolgálatait egy komolyzenei koncerten, az orvos, aki ingyenes előadást tart az amerikai orvosi társaságban, a fizetett alkalmazott, aki üres óráiban egy nonprofit szervezet vezetésében dolgozik saját cégénél, a hat hónapos kisbaba, aki elkíséri a szüleit egy idősoththonba tett látogatáson, és végül a könyvelő, akit sikasztással vádolnak, és aki közszolgálatot (köz munkát) fogad el a bünvádi eljárás helyett.

rében – hipotézisük szerint – elsősorban a kulturális különbség, a vallási tradíció, a nemzeti-történelmi múlt és a gazdasági helyzet eltérése állhat. Az eredmények szerint az önkéntesség leggyakoribb Észak-Európában és Nagy-Britanniában. Közép- és Kelet-Európában közepes, illetve alacsony szintű, kivéve Szlovákiát, ahol magas, és Oroszországot és Szerbiát, ahol nagyon alacsony az önkéntesek aránya. Az önkéntesség mértékét eredményeik szerint nem magyarázza egyértelműen sem az előző rezsim típusa, sem a GDP nagysága, sem a szabadság mértéke vagy a nonprofit szektor fejlettsége.

A tizenegyedik fejezet azt vizsgálja, hogy időben hogyan alakul az önkéntesség trendje a fejlett országokban. A társadalmi tőke eróziója következtében – Robert Putnam (1995, 2000) prognózisára hivatkozva – hipotézisük szerint általában csökkenés lesz megfigyelhető, de felteszik azt is, hogy míg a fiatalok részvétele csökken, az idősebb generációk növekvő mértékben vesznek részt az önkéntes munkában. Emellett változik az önkéntesség típusa is, egyes új típusú önkéntes-ségek előfordulása gyakoribb lesz, míg más tradicionális önkéntességtípusok előfordulása csökken.

Eredményeik szerint az önkéntesség összességében nem nőtt, de nem is csökkent Nyugat-Európában 1980–1999 között, illetve a trendek váltakoztak 1980–1990 és 1990–1999 között. Robert Putnam amerikai eredményeivel szemben Európában a kor sem differenciáló tényező, számos országban kismértékben, de nőtt az önkéntesség mind a fiatalok, mint az idősebbek között. (Az önkéntes szervezetek típusát is figyelembe vevő összehasonlító elemzést a kis elemszámok miatt nem tudtak végezni.)

Önkéntesség Kelet-Közép-Európában

A kommunizmus összeomlása és a demokrácia növekedése hatással volt az önkéntességre Kelet-Közép-Európában. A nyolcadik fejezet tanulsága szerint a térségben csökkent a szocialista rendszert jellemző erőltetett, sokszor kötelező jellegű önkéntesség, és nőtt az új szervezetekben zajló „önkéntes alapú” önkéntesség. Azonban a növekedés nem volt töretlen. A civil társadalom erősödésével a rendszerváltásokat követő években gyorsan nőtt az önkéntesség, majd a gyors változások után ezek a folyamatok lelassultak, sőt az önkéntesség csökkenése volt megfigyelhető. (Az ezredfordulón a térségben, összefutva a nyugat-európai országokkal, igen alacsony volt az önkéntesség mértéke.)

A rendszerváltások előtt az önkéntesség általában ellenzéki jelleget öltött (valásos mozgalmak, „földalatti” politikai mozgalmak és zöldmozgalmak), emellett jellemző volt az állam által kontrollált nagyarányú szakszervezeti és szakmai érdekvédelmi tagság. A rendszerváltások után azonban csökkent a szakmai érdekcsoportok és szakszervezeti mozgalmak jelentősége, és az egyházi, vallási jellegű önkéntesség is csak kezdetben nőtt, majd csökkent. A szerzők hipotézise szerint

rendszerátalakítások után elsősorban az „új típusú” önkéntesség erősödik (jóléti szervezetek, érdekcsoportok, emberjogi és zöldmozgalmak, fiatalok klubjai). A várakozások ellenére azonban 1990 és 1999 között csökkent a jóléti problémák (munkanélküliség és szegénység) kezeléséhez, az érdekcsoportokhoz kötődő és az ideológiai alapú önkéntesség is Kelet-Közép-Európában.

A szerzők a térség országai közötti különbségeket is vizsgálják. Az önkéntesség mértékére és típusára országonként a kommunista ideológia erőssége a korábbi rendszerben, a demokratikus reformok gyorsasága, a civil szektor kiterjedtsége volt elsősorban hatással, bár ellenpéldákat is találtak.

A kilencedik fejezetben a szerzők Romániát vizsgálják, ahol napjainkban viszonylag alacsony az önkéntesség. Ennek oka lehet az erős állami kontroll, és az, hogy az egyéni kezdeményező készsége kevésbé támogatják. Eredményeik szerint Romániában a kommunista örökség (az állami kontroll erőssége, a kötelező jellegű önkéntesség), az ország tradicionálisan agrárjellege 1945 előtt (az önkéntesség elsősorban az urbánus térségekben erős), az önkéntes szervezetek kis száma, a szegénység, az alacsony iskolázottság, a kapcsolathálón belül az erős kötések dominanciája, az ortodox vallású többség (az önkéntesség a protestáns országokban erősebb) befolyásolta leginkább az önkéntességet. Összességében a fejezet tanulsága szerint Románia alacsony önkéntességi mutatóiért az egyéni erőforrások (a három főkefajta) hiánya és a kontextuális (csoportszintű) hatások a felelősek.

Demokrácia és önkéntesség

Az eddigi kutatások szerint az önkéntesség hidat képezett az állampolgárok és az állam között, és Robert Putnam (1995, 2000) szerint elsősorban az önkéntes szervezetekben tanulják meg az állampolgárok a társadalmi és állampolgári készségeket és szokásokat. Ehhez kapcsolódva a tizenegyedik fejezet kutatási kérdése az, hogy vajon az egyének szintjén fennáll-e a kapcsolat az önkéntesség és a demokratikus attitűd között, illetve, hogy a fennálló lehetőségek, az önkéntes szervezetek száma, a gazdasági fejlettség, a vallásos kultúra, a demokrácia hagyománya országonként hogyan hat az önkéntességre.

Eredményeik szerint az önkéntesség és a demokrácia között nincs kölcsönös összefüggés sem egyéni, sem országos szinten. Az önkéntesek valamivel magasabb értékeket értek el a demokratikus attitűd skálán, mint akik nem végeztek önkéntes tevékenységet (az életkor, a nem és az iskolázottság kontrollálása után is), de a hatás igen gyenge (pl. az iskolázottság hatása jóval erősebb a demokratikus attitűdre). Országos szinten is gyenge a kapcsolat az önkéntesség mértéke és a demokratikus attitűdök előfordulása között.

Más változók hatását tekintve a vallásosság sem egyéni, sem csoportszinten nem hatott az önkéntességre, valamint a GDP nagysága sem, viszont a demokrácia években mért hossza és az emberi jogok helyzete az adott országban erős pozitív

hatást gyakorolt az önkéntesség gyakoriságára.

A tizenkettedik fejezet egy etnográfiai (résztevő megfigyeléses) vizsgálat eredményét mutatja be Amerikában, ahol a szerző kétféle önkéntes szervezetben vett részt. A vizsgálat során kétely merült fel azzal kapcsolatban, hogy az önkéntesség és a részvétel az önkéntes szervezetekben szélesíti a polgárok látókörét és erősíti a politikába való bekapcsolódásukat. A vizsgált önkéntesek, illetve a feletteseik direkt elkerülték a politikával kapcsolatos diskurzusokat az önkéntes munkamegbeszélések során, és inkább a konkrét feladatokra koncentráltak. A politikai témákat kisebb csoportokban egymás közt, illetve otthon beszélték meg. Az elemzés tanulsága az is, hogy az önkéntes munka egyre kevésbé generál igazi közösségeket, az önkéntes tevékenység nagymértékben individuális aktivitássá vált.

Összességében tehát a fenti tanulmányok szerint a demokrácia hatása az önkéntességre erősebb, mint az önkéntesség hatása a demokráciára.

Új típusú önkéntesség, fiatalok és az önkéntesség

A 10. fejezet tanulsága szerint Norvégiában (de a fejlett országok többségében is) az új típusú önkéntesség a jellemző, amely specializáltabb, kevésbé ideologikus, kisebb a szervezeti követelmény a tagoktól, mint a régi típusú megmozdulásoknál. A tradicionális, értékalapú önkéntesség csökken, miközben a kulturális és a szabadidős önkéntesség, a sportszervezetek, a fogyatékosokat támogató szervezetek, a szomszédsági csoportok jelentősége nő, valamint megfigyelhető, hogy egyre több a lokális, helyi szervezet országos vagy regionális központ nélkül. Az új típusú önkéntesség érdekes és értelmes elfoglaltságot ajánl, cselekvésorientált, rövid időtartamú elkötelezettséggel jár, és a szervezetekben erős a fluktuáció. A változások szoros kapcsolatban állnak az individualizációval, de az individualizáció nem feltétlenül azonos az egoizmussal.

Norvégiában fejlett az önkéntes szektor, de az utóbbi időben gyökeres változások történtek. Az ideológiai alapú tömegmegmozdulások helyett napjainkban a szabadidős és érdekorientált szervezetek keretében zajlik az önkéntesség. A szerzők szerint az önkéntes munka típusában bekövetkező változások hátterében az egyéni értékek változása állhat. Itt utalnak Ronald Inglehartra (1977, 1990), aki szerint a materialista értékeket a posztmaterialista értékek váltották fel, mint a demokrácia, az emberi jogok, a nemi egyenlőség, az önmegvalósítás, a környezetvédelem, valamint a szabadidő fontossága, illetve vele szemben Robert Putnamra (1995, 2000), aki szerint napjainkban nő a politikai apátia, csökken az alulról szerveződés, illetve a materialista és individualista értékek erősödnek a fiatalok körében. Míg az első növeli, az utóbbi gyengíti az önkéntes munka valószínűségét.

Eredményeik szerint a tradicionális értékek kisebb szerepet játszanak a fiatalok önkéntes tevékenységeiben, mint az idősekében, és bár az elemzés nem tudja szétválasztani a generációs váltást és az életciklus hatását (részletesen lásd

később), de közvetett mérés után (az egyéni és a szervezeti életben bekövetkező változások hasonlósága miatt) azt állítják, hogy ténylegesen generációs váltás áll fenn az önkéntességben. További eredményük, hogy az önkéntesség fontossága a demokratikus értékek szempontjából csökkent, miközben a mértéke viszonylag stabil maradt.

A negyedik fejezetben Ronald Inglehart ellenőrzi Robert Putnam (1995, 2000) amerikai eredményeit, miszerint a fiatalok körében csökkent, az idősök körében viszont nőtt az önkéntesség a „tudásalapú társadalom” kialakulásával. Az okokat keresve felmerülhet, hogy a fiatalok általában kevésbé preferálják az önkéntességet (életciklushatás), illetve az is, hogy a ma fiataljai kevésbé végeznek önkéntes munkát a későbbiekben is (generációs váltás). Robert Putnam ez utóbbit prognosztizálja. Ronald Inglehart vizsgálatában a két hatást nem tudja szétválasztani. Eredményei szerint az önkéntesség napjainkban nem csökken, hanem a fiatal önkéntesek új, rugalmasabb, kevésbé állandó szervezeti keretek között végeznek önkéntes tevékenységet (főleg karitatív és sportszervezetekben).

A hetedik fejezet az önkéntesség hozamaival, a segítők és a segítettek közti humanisztikus viszonytal foglalkozik mexikói adatokon. A vizsgálat során hús strukturálatlan etnográfiai interjúút készítettek. Mexikóban korábban az önkéntesség elsősorban morális és/vagy vallásos kötelezettség volt, és az önkéntességet tradicionálisan paternalista viszony jellemezte. Azonban napjainkban itt is megfigyelhető a szolgáltatáscentrikus attitűd terjedése (ami az új típusú önkéntesség jellemzője), melynek eredménye, hogy megteremti a bizalom légkörét, élvezetesebb és termékenyebb kapcsolat jön létre az önkéntes és a segítettek között, szemben a korábbi „csak” segítő attitűddel, ahol nem feltétlenül érvényesül a reciprocitás.

Értékelés

A kötet erőssége, hogy sok országot és kultúrát érintő vizsgálati eredményeket mutat be (8–24 ország összehasonlító elemzése az önkéntesség mértékéről és típusairól, illetve külön tanulmányok Európáról, a posztkommunista országokról, a romániai, a norvég, a kanadai, az amerikai és a mexikói helyzetről), azaz sikeresen mutatja be a nemzetközi palettát. Azonban a tanulmányokban levő eredmények sok esetben nem összevethetőek, mivel más kutatási kérdéseket vizsgálnak a különböző országokban, más módszereket használnak fel, illetve a tanulmányok színvonala sem egységes.

Kritikaként fogalmazódik meg, hogy a kötet foglalkozik ugyan az önkéntesség elméleti kérdéseivel, mégis inkább empirikus jellegű, ami egyes olvasókban hiányérzetet kelthet (pl. nem foglalkozik a bevezetőben kifejtett munka- és szabadidőszociológiai megközelítésekkel). Azonban ebben rejlik a kötet erénye is, hiszen az adatok empirikus feldolgozása magas szintű, a szerzők többváltozós módszereket

is felhasználnak (bár a hatodik fejezetben találhatóak ezzel kapcsolatban kisebb módszertani hibák), emellett kvalitatív vizsgálatok (etnográfiai interjúk és résztvevő megfigyelések) eredményeit is bemutatják. A célkitűzés, miszerint a könyv mind elméleti, mind empirikus kérdésekkel foglalkozik, szintén dicsérendő, még ha az elméletre kisebb súlyt is fektet.

A kötet érdekessége, hogy az önkéntességet (a címben is szereplő) értékek hatása felől közelíti meg, és nem az önkéntesség gazdasági jelentősége vagy a nonprofit szféra fejlettsége felől (bár részben érintik ezeket a szempontokat is). A kötet erénye, hogy nem csak a szervezeti keretek között zajló önkéntességet vizsgálja, nem köti össze az önkéntességet csupán a nonprofit szektorral.

Összegezve a tanulmányokat, a többség magas szintű munka mind elméleti, mind módszertani vonatkozásban. A kötet legfőbb értéke, hogy felhívja a figyelmet a téma szociológiai kutatásának jelentőségére, számos eddig elhanyagolt dimenziójára, és ezzel – reményeink szerint – tovább ösztönzi a hazai szociológiai aspektusú vizsgálatok folytatását.

Felhasznált irodalom

- Czike Klára – Kuti Éva (2006): *Önkéntesség, jótekonyság és társadalmi integráció*. Nonprofit Kutatócsoport Egyesület, Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány.
- Inglehard, Ronald (1977): *The silent revolution. Changing values and political styles among western publics*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Inglehard, Ronald (1990): *Culture shift in advanced industrial society*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kiss Gabriella (2010): Az önkéntes munka/tevékenység szociológiája és szociálpszichológiája. In: Fényes Hajnalka (szerk.): *A cselekvési minták csoportképző szerepe. Elméleti háttér tanulmány a „Campus-lét a Debreceni Egyetemen. Csoportok, csoportthatárok, csoportkultúrák” című OTKA-kutatáshoz*. (kézirat) 39–53. oldal.
- Putnam, Robert (1995): *Bowling alone. America's declining social capital*. *Journal of Democracy*, 6: 65–78.
- Putnam, Robert (2000): *Bowling alone*. New York: Simon and Schuster.
- Stebbins, Robert A. (1996): *Volunteering: A serious leisure perspective*. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25(2): 211–224.